

Egyed Albert

**A magyar nemzeti közösségek
művelődési stratégiája
magyarországi nézőpontból**

Hölgyeim és Uraim!

Egyed Albert vagyok, a Magyar Művelődési Intézet munkatársaként kaptam meghívást. Mindenekelőtt szeretném megköszönni Hódi Sándornak és Utsi Jenő atyának, hogy itt lehetek ebben a gyönyörű intézményben. Személyes érintettségem volt/van az elmúlt egy évtizedben azon létesítményekhez, amelyeknek a neve (Illyefalva, Teleki Oktatási Központ stb.) Hódi Sándor előadásában elhangzottak. Az én fogalmaim szerint – Tabajdi Csaba autonómia-szigeteknek nevezte őket –, ezek az objektumok és tevékenységeik megtestesítik, garantálják a kisebbségi magyar közösségek fennmaradásának hosszú távú esélyeit. Tabajdi definíciója nagyon pontos megfogalmazása annak az egymást kiegészítő és egymást erősítő hatásmechanizmusnak, ami a termelés/gazdaság, a hit és a szellem háromszögével írható le.

Másodszor, szeretném idézni Wittgensteinnek „bonnmot”-ját, mely szerint „a nem világos gondolatokat nem érdemes elmondani.” Azt gondolom, hogy most akkor tenném a legjobbat, ha visszaülnék a helyemre, és megköszönném figyelmüket, de azért még egy kicsit várjanak az ebédre.

A harmadik, amit mondani szeretnék, részben szintén idézet lesz – és ígérem, hogy több idézetet nem

fogok mondani a következő 15-20 percben. A művészettörténetben van egy – sajnos lassan feledésbe merülő – esszé, Füst Milán „Látomás és indulat a művészetben” című könyve. Ebben olvasható egy nagyon rövid, csodálatos mini esszé az olasz trecento szellemiségéről, világlátásáról, világképéről, de a végén ott van egy nagyon maliciózus mondat, nevezetesen az, hogy „azért az a szürke fal is nagyon kellett, amire ezeket a képeket felfestették”.

Tudásszociológiai értelemben szeretnék röviden arról beszélni, ami Hódi Sándor előadásának kettős szerkezetét, együttműködő, interaktív, de ugyanakkor egymással ütköző vonulatát is képezte. Nevezetesen azt, hogy a Széchenyi István Intézet nemcsak stratégia-kutató, hanem stratégia fejlesztő Intézet is.

A stratégia mindig egyfajta víziót jelent, de ahhoz, hogy a víziók megvalósuljanak, operatív műveletek sorozatára van szükség. Minden stratégia, minden vízió akkor ér valamit, amikor látjuk, hogy mi valósul meg belőle. Tehát a szürke fal, persze más interpretációs vonatkozásban, igazából arról szól, hogy elérkeztünk egy olyan időszakhoz a rendszerváltás utáni magyarországi támogatáspolitikai tíz, tizenkét, tizenhárom éves történetében, amikor számot kell vetnünk az eredményességgel, a hatékonysággal.

A számvetés után pedig végig kell gondolnunk azokat a lehetséges új megközelítési módokat, formákat, ha úgy tetszik – új stratégiákat –, és főleg azokat a végrehajtási módokat, amelyek a magyar-magyar együttélést, a nemzeti reintegrációt az eddigieknél hatékonyabban szolgálják, hogy közelítsünk és elérkezzünk

ahhoz az autonómiához, amelyről Hódi Sándor sokat beszélt.

Az elmúlt egy héten, tíz napban néhány munkatársammal sokat konzultáltunk részben magyarországi, részben határon túli szakemberekkel erről a mostani időszakról, ami közjogi értelemben szinte interregnumnak számít, hiszen a korábbi kormány még hivatalban van, az új viszont még nem állt fel. A most felálló új kormányt rengeteg félelem övezi, szkepszis kíséri szerte a Kárpát-medencében, erre személyes tanú vagyok, hiszen több mint egy hetet töltöttem Erdélyben, jártam a Kárpátalján, jártam a Felvidéken, így közvetlenül érzékelhettem azokat a reflexiókat, amelyekkel ezt a váltást fogadják, de innentől kezdve én sem akarok tovább politikáról beszélni.

Tulajdonképpen az elmúlt két-három évben munkatársaimmal és más partereimmal végzett kutatásunk egy kicsit arról is szól, amit Hódi Sándor is emlegetett. Nevezetesen: megpróbáljuk kitalálni azokat a szerkezeteket, azokat a formákat, amelyek a magyar-magyar együttműködést nem jobbá, hanem hatékonyabbá teszik.

Abból kell kiindulni, hogy 1998, a polgári kormány hatalomra jutása mindenképpen paradigmaváltásnak számít a korábbi állapotokhoz képest. Az én megközelítésemben ez a váltás a státustörvénnyel és a támogatási összegek megsokszorosításával ténylegesen egy új viszonyrendszert alakított ki, egyúttal új konfliktusokat épített be, elsősorban az új klientúra erőltetett szervezésével.

Megítélésem szerint, szociológiai- közgazdasági oldalról szemlélve: a státustörvény és a kedvezmények inkább ideologikus természetűek. Erről Gereben Ferenc mondott érdekes dolgokat. De azt gondolom, hogy a kialakult rendszer működtetési, pragmatikus részén még sokat kell gondolkodni, még sokat kell javítani. Nem hiszem, hogy ez az elkövetkező négy év erről fog szólni, de kollegáimmal megpróbálunk olyan összefogást teremteni, amely talán hozzájárul ehhez.

Ebből következik az a néhány elem, amit a rendelkezésemre álló időben még elmondhatok. Mondandóm nem lesz szónokilag kidolgozott, hiszen egy munkafolyamat kellős közepén vagyunk, formálódó, gomolyodó gondolatok vannak a fejünkben, és tulajdonképpen hat, nyolc, tíz olyan paraméter van, amiben pillanatnyilag egyetértünk. Erről még majd sokat vitatkozunk, nem is hoztam el ezt az írásos anyagot.

Az önök számára is ismeretes, vagy részben ismeretes, hogy a magyarországi támogatási rendszer intézményes struktúrája meglehetősen tagolt. Mindenki számára közismert az Illyés Közalapítvány, valamint a művelődésben, kultúrában támogatást nyújtó korábban egységes Művelődési és Oktatási Minisztérium, majd később, 1998 után a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Oktatási Minisztérium, a hozzá kapcsolódó, a pénzügyi funkciót átvállaló Apáczai Közalapítvány.

Én mindig a szimbolikus szerkezetekkel, oktatással, kultúrával, valamelyest a hitélettel foglalkoztam, de ezzel együtt azt gondolom, hogy hosszú távon, ha stratégiáról beszélünk, akkor röviden említést kell tenni

a gazdasági tevékenységről is, hiszen a magyar közösségek önfenntartó képességének alapja a gazdaság. Tehát, amikor az előadás elején, Tóthfalu ürügyén háromszögről beszéltem, a háromszög tetejére a vállalkozást, a termelést, a foglalkoztatást teszem, de ehhez személyesen nem értek.

Azonkívül 1998-ban elindultak olyan támogatási formák is, amelyek kevésbé ismertek, például a Magyar Tudományos Akadémián belül a határon túli magyar tudományosság támogatása. Ennek különböző formái vannak: egyéni ösztöndíjak, csoportos kutatások, egyéb ösztöndíjak, konferenciák és szakkönyvek támogatása. Ezek lennének hivatva arra, hogy tulajdonképpen támogatassák, és erről majd röviden megint fogok beszélni, azt a fájdalmasan hiányzó, a magyar autonómiák stratégiai előkészítését szolgáló kutatóintézetek munkáját, amelyek lényegében sehol sem alakultak ki. Ahol folynak egyáltalán ilyen jellegű kutatások, azok alapítványi keretekben vagy egyesületi keretekben folynak.

Az elmúlt tíz év egyik nagy zavarának, hiányosságának tartom a helyi kutatószervezetek hiányát, és ezzel nem akarom a magyar közösségek politikai vagy szakmai elitjét hibáztatni, de sajnos sehol sem kerülhetett sor olyan társadalomtudományi, mondjuk ki, magyarságtudományi intézetek létrehozására, amelyek ezeknek a közösségeknek a lehetséges fejlesztési irányait, legalább a társadalomtudományok eszközeivel modellezték volna. Ebbe természetesen beletartozik a hagyományörzés is, de beletartozik azoknak a társadalmi trendeknek a figyelése is, amelyek meghatározzák az adott magyar közösség helyzetét.

Ebből következik az, hogy nagyon sok esetben itt Vajdaságban, mondjuk a Bánságban, de főleg Dél-Bánságban, Erdélyben, Dél-Erdélyben, a Mezőségsben, Kárpátalján, a felső Tisza folyásán és Felvidéken számos helyen egyre több közösségnek nincs, sem a magyarországi szakembereknek lényegében véve nincsen megoldási alternatívájuk. Itt lép be az, amiről Hódi Sándor is beszélt, a pénzek diszpergálódása. Nem korrupcióról van szó, hogy tévedés ne essék, csak végig nem gondolt stratégiák mentén történik a támogatás. De ezt csak azért említtem, mert a Kárpát-medencei magyarság egészen belül, túl az országok adta különbségeken, az egyik legdrámaibb fejlemény az, hogy legalább kétfajta szórványosodás megy végbe. Egyfelől ott van a területi jellegű szórványosodás, amelynek során a korábban magyarok lakta térségek elnéptelenednek, itt maradnak az idősek, a kiszolgáltatottak. És van egy másik jelenség, ami itt Vajdaságban, de Erdélyben is, Szlovákiában is nagy probléma, a városi lakótelepek szórványmagyarsága.

Egy konkrét példát akarok mondani. Ma, ismereteink szerint, a 65-70 ezer Kolozsváron lakó magyarból 20-25 ezer nem érhető el, mert ezekben a gigantikus, tehát a caucescui városfejlesztés szerint vagy szürreális álmokként kiépült hatalmas lakótelepeken román tömegben élnek, s így mint magyarok elvesznek. Ezt most megint csak zárójelben mondtam, és előre elnézésüket kértem, hogy sok kuszaság lesz ezekben a gondolatokban, de ezek olyan stratégiai kérdések, amelyeket a Kárpát-medencében országonként, közösségenként, egyénenként kell megfogalmazni. Sőt, el tudom képzel-

ni, hogy olyan nagy térségekben, mint például Erdély, szubregionális stratégiákat kell kitalálni. Erre például nem volt alkalmas az eddigi magyar támogatási rendszer.

Most nem akarok itt technikai problémákról beszélni, hiszen mindenféle rendszerben, így az Illyés Alapítvány működésében is, másutt is, számtalan olyan hiba van, ami mindenképpen korrigálandó. Csak egyetlen egy példát mondok. Valaki kiszámolta a kollégáim közül, hogy az Illyés Közalapítvány budapesti főkuratóriumában egy-egy pályázat megítélésére kb. 0,8 perc jut. Egyszerűen nem lehet átlátni.

Megint az autonómia kérdése, hogy a magyarországi pénzforrások felhasználását nyilván ellenőrizni kell, hiszen a számviteli törvény mindenkire vonatkozik, vonatkozik ez határon túli barátainkra is, de vonatkozik azokra is, akik erről döntenek, illetve ennek technikai ügyeit intézik. Van például egy konkrét javaslat, hogy bizonyos összeghatáron fölül egyszerűen adjuk át a döntést a helyi alkuratóriumoknak.

Viszont sokkal lényegesebb lenne, hogyha a magyarországi, pillanatnyilag elkülönült és meglehetősen diszperz módon működő támogatási rendszereknél sikerülne egy olyanfajta reintegrációs koordinációt teremteni, hogy nagy, legalább középtávú fejlesztési programok legyenek. Én személy szerint legjobban a határon túli felsőoktatáshoz, ösztöndíj-politikához értek. Itt megint vissza kell térni arra az áttörésre, arra a paradigmaváltásra, ami 1998 után elkezdődött. Ennek eredménye Erdélyben a Sapientia egyetem létrehozása, de én ugyanilyen eredménynek, sőt nagyobb eredmény-

nek tartom a kárpátaljai, beregszászi magyar tanárképző főiskolát, mert általában a mi magyar közösségeink mindenhol nehéz helyzetben vannak, de ha van afrikai szegénységben élő magyar közösség, akkor ez Kárpátalja magyar népe. Az, hogy Beregszászon sikerült létrehozni a főiskolát és egy kis campust kialakítani, jelentős eredmény. Most mondhatnám személyesen a neveket, hogy ez kinek az érdeme, de nem teszem. Ez az első olyan határon túli felsőoktatási intézmény, amit az adott többségi nemzet kormánya, az ukrán állam elfogadott, akkreditált, és amelyen folyamatosan folyik a képzési szerkezet átalakítása, flexibilitásának növelése, hiszen egy 150 ezres közösségben teljesen mások a tervezési arányok, mint egy másfél-két milliós közösség esetében.

Én azért beszélek itt szívesen erről, mert hiszen a következő feladat, amennyiben erre módunk és befolyásunk lesz, az, hogy létre kell hozni a vajdasági magyar felsőoktatási intézményt. Nem mondok egyetemet, nem mondok főiskolát, hiszen itt nagyon hosszú viták lesznek, hogy melyik forma felelne meg. Ebbe most nem érdemes belemenni.

Én azt gondolom, hogy a következő négy évben itt a Vajdaságban ennek kell prioritást biztosítani. Voltak kísérleteink, amelyek nagyon fontosak voltak, a Kertészeti Egyetem kihelyezett tagozatának létrehozása is ilyen. Ez a képzési forma a Kárpát-medence egyik leg-sikeresebb magyarországi felsőoktatási pontjának számít, hiszen Erdélyben és most már Beregszászon is működik. És itt gyors a visszacsatolás, mert aki végez, az hazamegy a farmjára és földjére, és vagy működik a

dolog, vagy nem. El tudom mondani, hogy ez a dolog működik. És itt most név szerint említtem Halász Péternét, Halász Katit, aki ezt az egész Kárpát-medencei programot egyedül csinálja.

Visszatérve egy kicsit a struktúrára, a következő áttörési pont az lehet, ami pontosan azokat az esetlegességeket szüntetheti meg, amelyekről Hódi Sándor beszélt, és amire, ha most 5-6 fős kis csoportokban beszélünk, mindenkinek lenne néhány ötlete, sérelme, panasza. Ezzel kapcsolatban én azt gondolom, hogy akár finanszírozási, akár hasznossági szempontból, de tulajdonképpen át kell térnünk folyamatosan arra a normatív finanszírozási rendszerre, ami a magyarországi felsőoktatást és részben a közoktatást jellemzi. Azért mondom, hogy erre kell áttérni, mert pillanatnyilag valamennyire ismerem az európai felsőoktatási és oktatási modelleket, oktató tantárgyak, életkorok, egyebek alapján mellé lehet rendelni azokat az összegeket, amik nagy valószínűséggel ennek az iskolának a folyamatos működtetését, tehát az alpműködést biztosítani tudják. Nyilvánvalóan kisebbségi körülmények között ezt egy másik forrással is meg kell fejteni. Ez az, ami a fejlesztési forrásnak a létrehozása, az ingatlannak a megvásárlása, az objektum felépítése, a megvásárolt objektum esetében annak az oktatási célokra alkalmassá tétele, de innentől kezdve azok a normatívák, amik Magyarországon jól-rosszul, inkább rosszul, de működtetik az iskolarendszert és a felsőoktatás fenntartását, azok valószínűleg itt is, Erdélyben is, sőt Felvidéken is működésképesek lennének, és nem teszik lehetővé azokat a devianciákat, amik az egymással perelő politikai vagy

érdekcsoportok között az etnokorrupció vagy etnobiznis lehetőségéhez vezetnek. Tehát mindenképpen azt gondolom, hogy amit el kéne érni ez alatt a kormány alatt vagy másik kormány alatt az, hogy objektívvá és mérhetővé kell tenni bizonyos célok esetében a magyarországi támogatási formákat.

Tulajdonképpen egy dologról még nagyon szeretnék beszélni, habár ezt már futólag érintettem. A magyarországi támogatás egyik nagy hiányossága az volt, hogy igazából ez a stratégiai gondolkodás hiányzott belőle, amiről itt is szó volt, nevezetesen a kutatás, a kutató intézetek folyamatos támogatását, bevonását egyrészt nem csak a regionális ügyekben, hanem az összmagyar ügyekben, annak vezetésében is. Ha itt most módosítás vagy változás lesz, és erre sikerül pénzforrást szerezni, azt gondolom, hogy létre kell hozni – azaz Magyarország ne hozzon létre semmit, sugallja, biztosítsa a feltételeket, adjon tudományszervezési tanácsokat –, meg kell teremteni az oktató és kutató intézeteket, és ki kell dolgozni (itt térnék rá arra, ami igazából előadásom témája lett volna) a közoktatási és művelődési stratégiát.

Egy példát mondok, ami első hallásra engem is mélységesen megdöbbsentett. 2001-2002-ben az Illyés Közalapítványhoz, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához, a Mocsáry Alapítványhoz és egyéb más forrásokhoz csak közművelődési témában 4651 pályázat érkezett. Ez a 4651 pályázat, ha semmi mást nem csinálunk, csak egy-egy szemantikai elemzést, már akkor is nagy valószínűséggel kijelöli azokat a tényleges szükségleteket a művelődésben, de ezt a fogalmat én

nem szívesen használok, inkább társadalomszervezést mondanék helyette, hiszen az a művelődés fogalom, amit valamikor a hetvenes években megismertünk, az ebben a megváltozott szituációban, ami Magyarországot és az egész térséget jellemzi, elolvadt, összeomlott. Helyette valami más módszert kell kitalálnunk, amit én pillanatnyilag társadalom szervezésnek mondhatnék, mondhatnám kulturális szervezésnek, szociális munkának is. Valószínű, hogy kisebbségi viszonyok között ezt egybe kell foglalni.

Az elmúlt tíz év alatt, azt gondolom, hogy a magyar támogatáspolitikai vívmánya az volt – habár Vajdaságban ez kevésbé működött –, hogy sikerült kialakítani azt a fajta alternatív pedagógus továbbképzést, ami megpróbálja a magyar kisebbségi iskolarendszert, (identitását, belső szerkezetét) a magyar kultúra szabályai szerint, az oktatási hagyományok alapján, ha nem is átszervezni, de legalább kiegészíteni. Ennek mintájára, azt gondolom, legalább ilyen fontos lenne az, hogy megszervezzük azoknak a formáknak a képzését, amelyek a civil szférát erősítenék...

Magának a civil társadalomnak a belső szerkezetét kéne erősíteni, aminek kötődni kell bizonyos fajta hagyományokhoz. Nyilván az ezer éves magyar hagyományokhoz, de például azokhoz a hagyományokhoz is, amelyek a két világháború között keletkeztek. Mert például a Polgári Kör a masaryki-benesi Szlovákiában elég jellegzetes forma volt, amelyek nyilván az ottani magyar közösségeket is formálták. Jók, rosszak, ezeket vizsgálnunk kellene.

Magyarán, én azt gondolom, hogy egyrésztől mindenképpen ragaszkodnunk kell a célokhoz, a célok között ki kell alakítani azokat a nagy prioritásokat, amelyek egy-egy régió számára, de a Kárpát-medencei magyarság számára is meghatározó jellegűek. Én azt állítom, hogy ilyen a felsőoktatás. Lehet erről vitatkozni. Továbbá meg kell oldani azokat a képzési formákat, és ki kell alakítani azokat a technikákat, amelyekkel létrejöhet a civil társadalom intézményes háttere, amely nem beleszól, hanem segíti a szerveződésben résztvevőket a pályázatírástól kezdve a külföldi források felkutatásáig, a személyes kapcsolatok kialakításától a munka koordinálásáig. Gondolom, a vitában ezt a témát még hosszan lehetne folytatni.

Köszönöm, hogy meghallgattak!